

Василь СТЕПАНЕНКО – сучасний український письменник, перекладач, член Національної спілки письменників України, директор спеціалізованого видавництва дитячої літератури «Веселка» (2011). Народився 10 лютого 1950 року в селі Кожухівка на Київщині. Закінчив Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка. Багато років працював керівником структурних підрозділів Держкомтелерадіо України, був заступником головного редактора видавництва «Веселка», головним редактором видавництва «Мистецтво», очолював приватні видавництва «ВІК» та «Енселон».

Автор збірок віршів «Синові сонячно», «Земля – одна для всіх», «Пори року», «Тридцять солодких і – печальних пісень про кохання», «Тверді форми»; семи книжкових видань серії «Міфи і легенди Греції» – «Олімп», «Європа», «Персей. Тесей», «Геракл», «Аргонавти», «Іліада», «Одіссея»; низки перекладів і переказів із новогрецької мови – книг «Грецькі народні казки», «Маленька героїня» Г. Казандзакі, «У Кносському палаці» Н. Казандзакіса, «Гребля» С. Пласковітіса та ін.

Нагороджений «Срібною амфорою» від всесвітньої грецької діаспори, має звання почесного громадянина міста Афін.

Янніс РІЦОС – грецький поет, громадсько-політичний діяч, учасник Руху Опору. Народився 1 травня 1909 року в містечку Монемвасія на Пелопоннесі в родині землевласника. У гімназійні роки починає писати, 1924-го друкує низку поезій у колективній збірці «Творчість дітей». 1925 року втрачає матір і брата, які помирають від туберкульозу, самого вражає ця хвороба, і він кілька наступних років постійно лікується. Його батько фактично розорюється, потрапляє до божевільні й невдовзі помирає, тож Янніс мусить шукати заробітку. Від 1931 року він мешкає в Афінах, співпрацює з періодичними виданнями, пробує себе в театрі як режисер, актор, танцівник. Із 1934 року стає на шлях письменництва: збірки поезій «Трактор» (1934), «Піраміди» (1935), поеми «Епітафія» (1936), «Пісня моєї сестри» (1937), «Весняна симфонія» (1938).

У роки Другої світової війни стає до лав Національно-визвольного фронту Греції. 1942 року пише драматургічну постановку «Жінка на березі моря» та поему «Останнє сторіччя до людини». 1943 року співпрацює із журналом «Вільна література», публікує збірку «Випробування», з якої цензура виключила поему «Переддень сонця».

У період Громадянської війни в Греції був заарештований (1948): відбував заслання спочатку на острові Лемносі, а від травня 1949 року – на Макронісосі, у 1950–1952 роках – на Айос-Стратіосі. Звільнили письменника після протесту діячів західноєвропейської культури – Луї Арагона, Пабло Неруди, Пабло Пікассо та ін. Одразу після звільнення написав «Нескорене місто» і вступив до щойно утвореної Єдиної демократичної лівої партії, очолюваної І. Пасалідісом; співпрацював із газетою «Авгі».

Продовжує активно писати, облаштовує особисте життя, подорожує, співпрацює з композиторами, які ставлять на музику його твори. Зокрема Мікіс Теодоракіс створив мелодію до поем «Епітафії», «Роміосіні», поетичних циклів «Каміння, Повторення, Грати» та «Вісімнадцять співа-нок гіркої батьківщини».

1967 року став знову політичним в'язнем, але вже в 1970-ті роки він продовжує діяльність як активіст суспільно-громадських рухів, автор творів національно-патріотичної тематики.

У своєму доробку має кілька десятків видань – поетичних збірок, драматичних творів, перекладів, подорожніх нарисів, за які здобув низку творчих відзнак і нагород: Державну премію в галузі поезії (1956), членство в Академії наук і літератури міста Майнц, Німеччина (1970), Велику міжнародну премію на бієнале «Кюокк-ле-Зоні», Бельгія (1972), Міжнародну премію імені Георгія Дімітрова (Болгарія) та Велику премію імені поета-романтика Альфреда де Віньї (Франція) (1975), Міжнародну лєнінську премію «За зміцнення миру між народами», СРСР (1977), Міжнародну премію Всесвітньої ради миру (1979). Янніс Ріцос – почесний доктор Фессалонікського університету імені Аристотеля, почесний доктор Бірмінгемського університету (Англія); почесний член Академії Малларме (Франція); почесний доктор Лейпцизького університету (1984) та Афінського університету (1987). 1986 року його кандидатуру висували на здобуття Нобелівської премії, а 1987-го він отримує премію ООН та золоту медаль мерії Афін.

Помер 11 листопада 1990 року.

Янніс Ріцос

РОМЙОСІНІ*

Переклав із новогрецької мови Василь Степаненко

1

Ці дерева не звикли до неба низького,
це каміння не звикло до кроків чужих,
ці обличчя не звикли жити без сонця,
і серця не звикли кривду терпіть.

Ця природа, сувора, наче мовчання,
до грудей притискає палюче каміння,
притискає до світла свої виноградники
й осиротілі маслини,
зуби стискає. Немає води. Лише спека.
Дорога щезає у світлі. І тінь від стіни –
розпечене залізо.

Від сліпучої крейди сонця
стають мармуровими ріки,
дерева і голоси.

Спотикається корінь об мармур. Очерет
у пилюці.

Скеля й осел. Задуха. Немає води.
Всіх мучить спрага. Роками.
Всі жують шмат неба в задумі над горем своїм.
Їхні очі червоні від безсоння,
глибока зморшка – клином межі брів,
мов кипарис між двох гір при заході сонця.
Їхні руки прикипіли до рушниць,
рушниця – це продовження руки,
рука – продовження душі,
гнів у них на вустах,
а сум – у глибині очей,
мов зірка у соляній криниці.

Коли вони потискають руки – сонце спокійне
за світ,
коли усміхаються – ластів'ята злітають
з їхніх борід,

коли вони сплять – двадцять зірок
випадають з їхніх драних кишень,
коли вони гинуть, життя все іде уперед
з барабанами і прапорами.

Роками їх мучить голод і спрага – і гинуть вони,
оточені з моря і суші;
спека вижерла їхні поля, солоня вода затопила
хати,
вітер виламав двері, а на площі бузок потлумив,
в драній одежі вільно гуляє смерть,
їхня мова терпка, як плід кипариса,
їхні собаки заклакли під власною тінню,
і дощ барабанить по їхніх кістках.

Скам'янілі на варті, вони курять суміші
смердючі,

вони стежать за морем скаженим,
що поглинуло зламану щоглу місяця.

Скінчився хліб, скінчились кулі,
сьогодні вони заряджають гармати
своїми серцями.
Стільки років, оточені з моря і суші,
всі голодують, усіх убивають, та жоден
не вмер –

їхні очі на варті горять –
прапор великий, яскраво-червоний вогонь,
і щоранку з їхніх долонь злітають тисячі голубів
до чотирьох дверей горизонту.

2

Щоразу приходиться вечір із чебрецем,
підпаленим на камінні,
краплина води споконвіку довбає тишу,
дзвін на старому платані горлає роками.

*Ромйосіні (грецьк.) – сукупність реалій, що визначають грецьку ідентичність.

Дрімають іскри в гарячому попелі самоти,
кривлі мріють про золотий пушок
над губою золотника-липня,
про золотий пушок, ніби чубчик кукурудзи,
засмаглий
від смутку заходу.

Діва лягає під миртами
в широкій спідниці із плямами винограду.
На вулиці плаче дитина,
озивається в полі вівця, що дітей загубила.
Тінь біля криниці. Вода крижаніє в бочці.
Ковалева дочка заросила ноги.
На столі хліб і маслини,
у виноградній альтанці ліхтар вечірньої зорі,
і там угорі, на рожні пахучий Молочний шлях,
смажене сало, перець, часник.

О, скільки треба зоряних шовкових пряжив,
щоб хвоя сосен вишила на розпеченій кошарі
літа:
«Це також минеться»,
скільки ще мати тужитиме
за сімома полеглими синами,
поки світло не знайде дорогу на вершину її душі.
Ось кістка стримить із землі,
міряє сажнями землю і струни лютні,
лютня у парі із скрипкою з вечора до рання
розмаринам і соснам виспівують про печаль,
і дзвенять корабельні канати, мов струни,
і п'є моряк гірке море із келиха Одісея.

О, який камінь завалить вхід, який меч відітне
відвагу,
який ключ замкне наше серце, що розчахнута
навстіж
і дивиться на сад правічний, зрошений зірками?
Час великий, наче травневі суботні сутінки
у приморській таверні,
ніч велика, ніби мідяна таця на стіні лудильника,
пісня велика, як на вечерю хліб у ловця губок.

Ось іде по ріні критський місяць,
цок-цок – двадцятьма рядами цвяхів
на черевиках,
а ті, що ступають трапами Навпліона,
натоптують люльку великими клаптями темені,
їхні вуса – грецький чебрець, притрушений
зорями,
їхні губи – коріння соснове і сіль
на скелі Егейського моря.
Вони пройшли кайдани і вогонь, говорили
з камінням
і частували Харона вогненным питвом
із черепа свого діда,
на арені стрічали Дігеніса і вечеряли з ним,
і, як море ділили на двох,
так і хліб на коліні ділили ячмінний.

Прийди, богине, з солоними віями, з рукою,
пожовклою від дум про злидні і від старості –
в очеретах на тебе чекає любов,
чайка для тебе в печері чіпляє образ твій
темний,
сумний морський їжак цілує нігті твоїх ніг,
у чорній виноградіні буяє сусло червоне,
буяє квітка на спелілих будяках,
мрець у землі пнеться корінням до води,
щоб вирости сосною,
мати під складкою сукні ховає ножа.
Прийди, владарко, що висиджуєш
золоті яйця небесних блискавиць:
коли ж то ти скинеш хустку
і візьмешся знову за зброю,
щоб бив тебе травневий град,
щоб сонце розчавило гранат у твоїм фартусі,
щоб ти його роздала по зернині дюжині сиріт,
щоб море блищало навколо,
як лезо меча і квітневий сніг,
щоб виліз на сонці погрітися краб,
на ріні схрестивши клешні.

3
Тут небо й на мить не вбирає блиску масного
наших очей,
тут сонце на себе бере половину ваги каміння,
черепиця ламається, не ойкнувши на коліні
полудня,
люди завжди поперед тіні своєї ідуть,
як дельфіни попереду скіатських
човнів,
потім тінь, ставши орлом, забарвлює крила
в заході сонця,
а пізніше сідає на голови, думаючи про зорі,
коли люди лягають спати на ряднині
поруч з чорним ізюмом.
Тут на кожних дверях –
імена трьохтисячної давнини,
на кожному камені – малюнок святого
з очима суворими
і волоссям, немов мотузки,
чоловіки на лівій руці носять татуїровку –
червону Горгону,
дівчата – жменю солоного вогню під спідницею,
діти – п'ять-шість перехресних зарубок
на серці,
ніби чайні сліди на піску пополудні.
Не згадує. Ми знаємо це.
Всі стежки ведуть на Високі Токи.
Вітер пронизливий там угорі.
Коли розпадається мінойська фреска заходу
і гасне пожежа у клуні узбережжя,
по сходінках, тесаних з скелі,
сюди підіймаються старі жінки,
сідають на Камінь Великий, очима блукаючи
в морі,

і лічать зорі, ніби срібні виделки і ложки предків
своїх,
і поволі спускаються вниз годувати онуків
порохом Месалонгі.
Так, справді, у страдника зв'язані руки,
але брова його ворухиться, мов скеля,
що от-от зірветься з ока сумного.
З глибини невблаганно здіймається хвиля,
з вишини рине вітер, в його венах – вино,
у легенях – шавлія.

Ой, раз він подме –
забере помаранчеві дерева спогадів,
вдруге подме – каміння залізне видихне іскри,
втретє подме – і сповняться шалом
соснові ліси Ліакурі,
ударить він кулаком – тиранія злетить
у повітря,
потягне ведмедицю-ніч за кільце –
затанцює вона серед юрм,
місяць битиме в бубон, щоб повно було
на балконах
заспаної дівтори та одважних матерів із Сулі.
Щоранку проходить посланець
з Долини Великої
із сонцем спітнілим на лиці,
під пахвою тримає все грецьке,
як робітник – картуза.
Час настав, – каже він. Будьте наготові.
Кожна година – це наша година.

4
Вони йшли в бік світанку з гідністю голодуючих,
в їхніх очах нерухомих залякла зірка,
на плечах вони несли поранене літо.
Тут проходила армія з прапорами
на голих грудях,
стиснувши впертість зубами, як грушу зелену,
з місячним піском в черевиках,
з вугільним пилом ночі, що в'ївся у вуха і ніздрі.
Дерево за дерево, камінь за каменем,
вони йшли по світу,
з колючками під головою вони проходили
крізь власний сон.
Життя проносили, як річку в сухих своїх руках.
Крок за кроком вони здобували сажень неба,
щоб знову його віддати.
Кам'яніли на варті, мов обгорілі дерева,
а коли танцювали на площі,
стеля двигтіла в хатах, і посуд скляний
на полицях дзвенів.
О, яка пісня хитала вершини гір –
вони вечеряли, тримаючи миску місяця
на колінах,
й вечеряли,
душили зітхання у глибині душі,
наче вошу між двома грубими нігтями.

Хто серед ночі тепер принесе гарячого хліба,
щоб ти втамував свої сни?
Хто стане у затінку маслин разом з цикадою,
щоб та не замовкла,
тепер, коли крейда полудня забілює мур
горизонту,
вкриваючи великі, горді їхні імена?
Ця земля, що духмяніла на світанку,
земля, що була їхня і наша – їхня кров,
нею пахла земля,
тепер, коли виноградники наші замкнули
свої хвіртки,
коли гасне світло наших дерев і домівок,
хто скаже, що половина їх у землю полягла,
а друга половина – в кайданах?
Сонце вітає тебе буйним листям,
небо виблискує буйністю прапорів,
але ці в кайданах, а ті – в землі.
Мовчи, де б не були вони – дзвонитимуть
дзвони.
Ця земля їхня і наша.
Під землею в схрещених руках
вони тримають мотузку дзвона – чекають,
не сплять,
чекають на дзвін воскресіння. Ця земля
їхня і наша – ніхто її в нас не забере.

5
Вони сідали під маслинами пополудні,
просіваючи попіл світла між грубими пальцями,
патронташі скидали й лічили, скільки мук
умістилося в стежці вночі,
скільки печалі – в пагоні дикої троянди,
скільки снаги – в очах босої дитини з прапором.
Останню ластівку застали в полі морози,
вона висіла в небі, як чорна стрічка на рукаві
осені.
Нічого більше не лишилось.
Крім диму спалених осель...
Інші покинули нас вже давно і лежать
під камінням
у сорочках подертих і з клятвами, написаними
на зірваних дверях.
Ніхто не плакав. Часу не було. Тільки тиша
росла і росла,
і світло внизу, там, де море було прибране,
як дім убитої.
Що буде з ними, як злива ввійде у землю
з платановим листям гнилим,
що буде з ними, як висохне сонце
на вовняній ковдрі хмарин,
наче блощиця, розчавлена на ліжку сільському,
коли застигне на димарі холодних вечорів
недвижний лелека зі снігу?
Старі матері кидають сіль у вогонь,
посипають землею волосся;
З коренем вирвано виноградники Монемвасії,

щоб ягоди не смакували ворогам,
в один мішок вони склали кістки предків,
ножі й виделки
і блукали за стінами батьківщини,
шукаючи
місце ночівлі.

Нині нам важко віднайти мову черешні, –
не таку могутню і сувору, –
ті руки, що лишилися у полях, у горах, у морі,
не забувають нічого –
важко і нам їхні руки забути,

ще важче рукам з мозолями просити стокротку,
опам'ятатись вдячно над книжкою,
на грудях зоряної ночі.
Для цього потрібний час.

Ми будемо говорити. Доки вони не знайдуть
свій хліб і право.
Весла застромлені у пісок буряного ранку. Де
човен?

Плуг вривався в землю, і вітер над ним.
Спалений простір. Де ж плугатар?
Виноградник, маслини, будинок – все попіл.
Вечір – скнара з поліченими зорями
в шарпетці.

Лавровий лист і майоран у шафі на стіні.
Їх сягнув вогонь.

Закіптюжений горщик в печі –
і тільки клекоче вода
в замкненій хаті. Вони не встигли поїсти.
На обгорілих стулках дверей вени лісу
пульсують –
кров у жилах тече.

Ось знайома хода. Хто це?
Знайомий стукіт цвяхів на узвозі.
Тягнеться корінь із каменя. Хтось іде.
Пароль. Відповідь. Брат. Добрий вечір.
Отже, світло дерева знайде, дерево знайде свій
плід.

У фляжці вбитого – світло й вода. Добрий вечір,
брате.

Захід сонця, рум'яний старий,
прянощі пробує в дерев'яному бараці.
Ніхто не купує. Вони зринули в вишину.
Тепер важко їм спускатися.
І важко визначити їхній зріст.

На току, де герої вечеряли,
лежать зернята маслин, і плями від крові
місяця,
і п'ятнадцятискладовий вірш їхньої зброї.

Наступного дня горобці поїли крихти
солдатського хліба,
діти зробили іграшки з сірників,
що від них загорались колись цигарки
і скалки зірок.

І під маслинами камінь,
на якому сиділи вони пополудні над морем,
завтра стане вапном у печі,

а позавтра побілимо хати і лаву під церквою
Спаса,
посіємо зерно там, де вони полягли,
і пуп'янком гранатового дерева прорветься
перший сміх на грудях спеки.
І тоді ми сядемо на камінь, щоб прочитати їхнє
серце,
ніби вперше прочитати історію цього світу.

6
Так проти сонця на морі, що відбиває інший бік
дня,
відчувається вдвічі, втричі дужче ув'язнення
й муки спраги,

відчувається заново рана стара,
серце сохне від спеки, як вінок цибулі
над дверима.

Що далі відходять вони,
їхні руки все більше схожі на землю,
Що далі відходять вони,

їхні очі все більше схожі на небо. Скінчилася
в глеку олія. На дні трохи осаду й дохла миша.
Скінчилася одвага матері
разом з водою криниці і глека.

Ясна самотності стали терпкими від порошу.
Де тепер дістанеш олії для лампади,
де м'яти дістанеш, щоб обкурити злотий образ
вечора,

де шмат хліба знайти для вечора-жебрака,
щоб на лірі зіграв він зоряну пісню?
У верхній фортеці острова,
мов привид, живе смоківниця.

Земля порита снарядами й могилами.
Зруйнована комендатура залатана небом.

Нема більше місця для мертвих. Нема місця
жалобі,
ніде їй перепочити, заплести срібні коси.
Спалені хати очима порожніми вдивляються
в скам'яніле море,

кулі загнані в стіни,
мов ножі в груди мученика, прив'язаного
до кипариса.

Весь день убитих палить сонце.
І тільки ввечері солдати повзуть по обгорілому
камінні

і ловлять ніздрями повітря поза смертю,
шукають черевики місяця, жуучи шмат устілки,
б'ють кулаками в скелю –
хочуть вимучити краплю води,

але з другого боку – порожня суха стіна,
і знову чути удар – і кола навкруг такі залишає
снаряд,
коли падає в море,

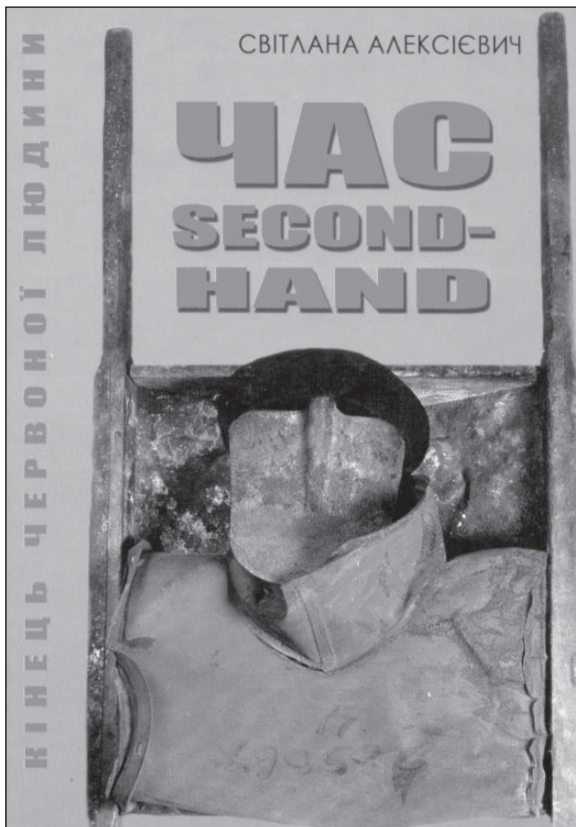
ще раз чути стогони поранених перед ворітьми.
Куди йдеш? До тебе волає брат.
Навколо ніч, збудована з тіней чужих кораблів.
Дороги завалені стінами.

І разом з тим дуже близьким, наче в темряві
руку береш
і кажеш: добрий вечір –
з гіркою вдячністю вигнанця, що повернувся
додому,
не впізнаний навіть рідними,
бо пізнав у дорозі смерть,
і пізнав у дорозі життя – до життя й після
смерті,
він і їх впізнає. Він не журиться. Завтра – каже.
Він певний,
що найдовша дорога – найкоротша до серця
світу.

І тоді, коли місяць цілує його у шию
зі смутком якимсь,
Смоківниці, горщик із гіацинтом, ослін і камінні
сходи
кажуть йому: добрий вечір,
і, струшуючи попіл цигарки через поруччя
балкона,
він, може, заплаче тоді від своєї певності,
він, може, заплаче тоді
від певності дерев, і зірок, і братів.

1947

ПРЕЗЕНТУЄМО НОВЕ ВИДАННЯ

Алексієвич Світлана. **ЧАС SECOND-HAND (кінець червоної людини)** / Світлана Алексієвич ; пер. з рос. Л. Лисенко – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. – 456 с.

Ця книга стала останньою в циклі з п'яти праць Світлани Алексієвич під загальною назвою «Червона людина. Голоси утопії».

«Комунізм мав божевільний план, – розповідає авторка у передмові до книги, – переробити «стару» людину, «ветхого Адама». І це здійснилося... може, лише це й здійснилося. За сімдесят з гаком років у лабораторії марксизму-ленінізму створили окремий людський тип – «homo soveticus». Хтось вважає, що це трагічний персонаж, а хтось називає його «совком». Мені здається, я знаю цю людину, вона добре мені знайома, я з нею поруч, пліч-о-пліч, прожила чимало років. Вона – це я. Мої знайомі, друзі, батьки».

Монологи, що потрапили до книги, авторка записувала протягом останнього десятиріччя, мандруючи всім колишнім Радянським Союзом.

«Час секунд-хенд» – це мій діагноз нам, діагноз тому, що ми зробили за 20 років, нашому злочинному романтизмові та, як я вважаю, нашій мовчанці, нашій теперішній німоті й мовчанці».

ню еліти. Ми поступилися владою бандитам. Я навіть не знаю, як це назвати. Це вже навіть не політики, а такий орден тих, хто має доступ до російського пирога. Ось вони його розділили, і це такий своєрідний орден».

Для шанувальників інтелектуального тексту, громадянсько-політичної публіцистики, широким читачьким кіл.